

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд „Философия на превода – между буквалното и интерпретацията” на София Симеонова Ангелова, докторант в катедра „Философия” на СУ „Св. Климент Охридски”, за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 2.3. Философия

от проф. д-р Христо Петков Тодоров (НБУ)

Дисертационният труд „Философия на превода – между буквалното и интерпретацията” на София Ангелова е с обем от 164 страници и се състои от увод, три глави, заключение и библиография. Списъкът на литературата съдържа общо 115 заглавия на публикации, всички те са на английски език. Самият труд е написан и представен на английски език.

Дисертацията на София Ангелова е опит да се даде философски отговор на въпроса за същността на превода. Авторката поставя въпроса дали преводът представлява точно предаване на текст, написан на един език, на друг език, без той да се промени или такова предаване е по начало невъзможно като то винаги представлява и промяна на текста. „Буквалност“ и „интерпретация“ са двете понятия маркиращи двете крайни позиции, с които се очертават границите на превода. В употребата на тези две понятия обаче има немалка доза условност, доколкото на други места и от други автори те се използват по-различно. В това изследване „буквалност“ и „интерпретация“ са взаимосвързани корелативни понятия и не се употребяват изолирано. От такава гледна точка е разбираемо, изтъкнатата в увода цел не да се намери решение на дихотомията „буквалност“ или „интерпретация“, а двете понятия да бъдат разкрити като еднакво необходими страни на едно динамично отношение.

Освен постановката на проблема в увода авторката изяснява няколко съществени предпоставки, очертаващи границите на нейното изследване. Най-напред отбелязвайки, че въпросът за превода е свързан с много обхватната проблематика на разбирането на света, С. Ангелова подчертава, че нейното размишление се движи в по-ограничената перспектива на превода като междуезиков пренос. На второ място тя излага възгледа за езика, от който се ръководи изследването. Езикът в нейните очи не е просто външен инструмент на комуникацията, който хората просто вземат или оставят настрана според моментните си потребности и предпочитания, без самите те да се

променят, а част от самата човешка личностна форма на живот. На трето място, отбелязвайки родството на своето изследване с интелектуалната традиция на философската херменевтика, авторката поставя акцента върху персоналния аспект на превода, който според нея е централен за всяка ситуация на разбиране.

Намирам за много уместно и убедително това, че авторката поставя във фокуса на размишление понятието „ситуация“ (респ. „преводаческа ситуация“, „ситуация на разбиране“, „интерпретативна ситуация“). Това понятие, създадено по начало за обхващане на аспекта на прекъснатост, събитийност и донякъде на случайност в някакъв ход, действително позволява да се изрази съществената за превода констелация от условия. По-малко убедително ми се вижда обаче самото схващане за базовата ситуация на превод. С. Ангелова схваща тази ситуация преди всичко като ситуация на писмен превод, при която действащите лица авторът, преводачът и читателят контактуват помежду си с посредничеството на *писмен текст*. В традицията на херменевтичката философия този възглед има сериозен застъпник в лицето на Пол Рикъор. Съществува обаче и друг не по-малко солидно обоснован възглед. Още при прохождането на философската херменевтика в началото на XIX век Фридрих Шлайермахер развива идеята, че е по-правилно всяка теория за разбирането и интерпретацията да изхожда от модела на *живия разговор*, който е по-изначален от писменото общуване. Със сигурност ако решим да постъпим така, както препоръчва Шлайермахер, представата ни за ситуацията на превод ще се промени.

Първата глава е озаглавена „Дефиниране на превода и неговите граници“. Тази глава има обзорен характер. В нея са реферирани и коментирани редица значими възгледи за превода от античността до нашата съвременност. Авторката започва с констатацията, че още от времената на Цицерон – първият автор, занимавал се сериозно с проблема за превода – в литературата върху превода се е установил стереотипът да се мисли главно за правилния *начин* на превеждане, а не за самия превод, за неговата същина. Това ограничаване до техническия аспект на превода е неоснователно, тъй като то не позволява да се намери сигурна концептуална основа на операционните стандарти за добър превод. В края на краищата ако не знаем какво е превод и за какво е преводът няма как да знаем как да преценим и решим кой превод е добър. Правейки тази напълно основателна преценка, авторката търси в интелектуалната история идеи за превода, които отвеждат от неговата техническа характеристика. Подобни идеи са развити във философията на немския романтизъм. В рамките на един в основата си пантеистичен светоглед А. В. Шлегел развива идеята, че цялата познавателна дейност

на човека има характера на превод, на трансформиране на нещо чуждо и неразбираемо в нещо близко и понятно. В толкова обща форма обаче и този възглед не предлага възможност за формулиране на приложими стандарти за преводаческата работа. Ето защо и след Шлегел продължават опитите за обосноваването и създаването на такива стандарти. Авторката излага в резюме и разисква редица съвременни възгледи за превода на писатели, литературоведи и езиковеди. Всички тези възгледи се основават под някаква форма върху идеята за еквивалентност. Тази еквивалентност се търси на словесно, стилово, експресивно и пр. равнища. Многобройните опити за дефиниция на превода чрез идеята за еквивалентност имат сериозни недостатъци, изяснени от авторката внимателно. На този етап на изследването С. Ангелова се отказва както от идеята за еквивалентност, така обаче и от това да търси строга дефиниция на превода. Тя оперира с работно интуитивно разбиране за превода, според което преводът е *посредничество*. Това посредничество има за цел един чуждоезиков текст да се схване и изрази по не-чужд начин. Разбира се, тази „работна интуиция“ е много по-малко претенциозна от една строга дефиниция. Тя обаче не решава въпроса, как да се прецени дали един превод е успешен или не. В края на тази глава авторката разглежда два мислими, както тя се изразява, „гранични случая“ на превод. Единият е случаят на буквалния превод, когато имаме пълно съвпадение на превеждания текст и превода му на друг език – пример в това отношение е техническият превод. Другият случай е случаят на т. нар. „абсолютна интерпретативност“, където отношението между превеждания текст и неговия превод е свободно от ограничения – пример тук е модернистичната поезия. От гледна точка на тези два идеални гранични случая на превод, всеки реален превод ще се окаже с определен коефициент на успешност по скала между 0 и 100% – на единият край на скалата е буквалността, а на другия – интерпретацията. Това е несъмнено по-добро от бинарните, макар и не напълно безпроблемно решение за начина, по който се преценява успешността на преводите.

Заглавието на втората глава е „Дихотомията буквалност-интерпретация в превода на свещени и светски текстове“. Никак не е случайно, че тестването на предложеното решение започва от оценката на преводите на свещени текстове. При свещените текстове има стриктни нормативни изисквания за преводимостта им, които са дадени заедно със самите религиозни съдържания. Главното от тези изисквания е свещеното слово да се запази в неподправен вид. Авторката се занимава подробно с преводимостта на свещените текстове на исляма и християнството като архетипични случаи на превеждане на сакрални текстове. Свещената книга на исляма Корана

съдържа директни изказвания на Бога, които трябва да се четат и разбират буквално. Ето защо по верски причини преводимостта на Корана е на практика нулева – той трябва да се чете, изговаря и слуша на арабски. По тази причина всеки негов превод на чужд език е превод в кавички, той всъщност е преразказ на съдържанието и поради това няма сакрална стойност. Много по-различен е случаят с християнската Библия. Тя е написана по боговдъхновение, но все пак нейни автори са хора със своя биография, място в обществото, езикова принадлежност, образование, култура и пр. Поради това при нейното превеждане на чужд език е по начало възможно, а преводачите имат значителна свобода на интерпретация. При това положение обаче и преводите на Библията се оспорват, критикуват и уточняват като около тези критики се изгражда мощна теологическа и филологическа мисъл. По-нататък, във втората половина на главата, авторката разглежда поредица от примери на теоретици на превода и преводачи на светски литературни текстове, които чрез различни средства се стремят в едни случаи да осигурят безпристрастна неутралност на превода спрямо личността на преводача и оттам максимална недвусмисленост, а в други – максимална оличностеност на превода и предварително калкулирана многозначност на превода. Симпатиите на авторката несъмнено са на страната на вторите. Мимоходом тук искам да отбележа една досадна техническа грешка – на с. 18 в автореферата заглавието на романа на Габриел Гарсия Маркес „Сто години самота“ е изписано погрешно като „Хиляда години самота“. В основния текст заглавието е дадено вярно.

В третата глава „Диалектика на отношението буквално-интерпретация и персоналният аспект на превода“ идеята, че преводът по начало предполага лично отношение между автор, преводач и читател. Целта е водещата „работна интуиция“ на работата да се развие до дефиниция. Тази дефиниция звучи така: „Преводът е персонално свидетелство за текст от естествен език А на естествен език Б пред конкретна социо-културна общност“. В тази глава на базата на различни теоретични конструкции подробно се анализират компонентите, включени в дефиницията. Тук внимание заслужава разбирането, че, колкото и вдъхновяваща да е идеята за универсален език, преводът се разиграва между съществуващи реални естествени езици. Друга оригинална и според мен много сполучлива теза е това, че преводът е лично *свидетелство*, че той предава не толкова самия текст, колкото разбирането на преводача с неговата способност за съждение за текста. И най-сетне, тук се появява и публиката – една инстанция, която до този заключителен етап на труда изглежда като че ли подценена. В края на тази глава авторката се занимава с диалектическите

взаимоотношения между буквалност и интерпретация – двете основни корелативни понятия. В тази част искам специално да изтъкна с положителен знак една според мен важна идея за разбирането на ситуацията на превод – неин конститутивен елемент е доверието, което се предполага у всички, които са включени в нея. Наистина, за да може изобщо да има превод е нужно преводачът да има доверие в автора, а читателят – както в преводача, така и в автора. Струва ми се, че за да се затвори кръгът е добре да се поразсъждава и върху това, за какви читатели пише авторът. Тук теорията за т. нар. „имплицитен читател“ на Волфганг Изер вероятно би свършила добра работа. В края на краищата и авторите създават текстове с някаква степен на увереност, че ще бъдат прочетени и разбрани, че според знаменитите думи на Ницше и „за тази уста има уши“.

Какво е постигнато в дисертационния труд на София Ангелова? Формулиран е и е разгледан цялостно и аналитично важен философски проблем. Направен е преглед и независим критичен анализ на множество релевантни възгледи по този проблем. Развита е и е доведена до дефиниция плодотворна интуиция за същността на превода. Тази дефиниция е разностранно и добре обоснована.

Имам три критики към развитата в дисертация концепция. Първата се отнася за споменатия по-горе относително тесен за възглед за превода, базиран върху идеята за превод на писмен текст. Придържането към тази идея оставя без внимание важни от социо-културна гледна точка форми на превода, но и подценява изследваната от Пол Рикъор висока степен на независимост на текста от неговия автор и процеса на неговото възникване. Втората ми критика се отнася до един пропуск. Един от интензивно обсъжданите в следвоенната англо-американска философия проблеми е проблемът за т. нар. „радикален превод“, повдигнат чрез един широко известен мисловен експеримент от У. В. О. Куайн и развит по-нататък в концепцията за „радикална интерпретация“ от Д. Дейвидсън. Става дума за принципната неопределеност на ситуацията на превод, която става видна при наблюдение върху поведението на езиково абсолютно некомпетентен човек. Проблемът, разбира се, е поставен в друг контекст и с по-различна цел, но все пак ако искаме да разберем ситуацията на превод в нейната пълнота, ще трябва да се отнесем някак и към този проблем. И трето, разглеждането на проблема за „радикалния превод“ би ни довело до разискването на един ключово важен колкото за философията на езика като цяло, толкова и за една философска теория на превода проблем – проблемът за значението. За съжаление той сякаш е останал извън полезрението на авторката.

Авторефератът е на български език. Той е с обем от 28 страници. Изготвен е според изискванията и отразява точно съдържанието на труда. В автореферата са изброени приносите на труда. Приносите са формулирани изчерпателно и точно. Освен това са посочени заглавията на две публикации на авторката по темата на дисертацията, и двете на английски език.

Нямам съвместни публикации с авторката на изследването и не съм в конфликт на интереси.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Дисертационният труд „Философия на превода – между буквалното и интерпретацията” на София Симеонова Ангелова отговаря на изискванията за придобиването на образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 2.3. Философия и като член на Научното жури аз ще гласувам ЗА присъждането на автора на тази степен.

Подпис:

(проф. д-р Христо П. Годоров)

София, 1 март 2018 г.